

Yazıçılar Birliyinin (AYB) "Nativan" klubunda Xalq yazıçısı Elçinin "Müasir tənqid və ədəbi proses" mövzusunda məruzəsi Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi tənqidin bütün dövrlər üzrə fəaliyyətini işıqlandırır. Tanınmış yazıçılar, tənqidçilər, elm və mədəniyyət xadimləri, jurnalistlər və oxucuların da dinləyicisi olduğu məruzə polemikaya səbəb olub.

Yazıçı "Tənqidçi kimdir və o, özünü necə təsdiq edir (ya da etməlidir)? sualları əsasında Azərbaycan ədəbi prosesi və dünya ədəbiyyatşünaslığına nəzər salıb, bu istiqamətdə fikirlərini, təklif və iradlarını səsləndirib. "Müzakirə"mizdə iştrak edən tənqidçilər məruzənin əhəmiyyətini ədəbi tənqidin inkişafına təkan verəcəyini qeyd etdilər.

ƏDƏBİ TƏNQİD ZƏİFLƏYİB

Tənqidçi Vaqif Yusifli deyir ki, bu, ədəbi tənqid mövzusunda Elçinin birinci məruzəsi deyil: "1971-ci ildə Yazıçıların V Qurultayında "Müasir ədəbi tənqid, yazıçı və vəzifələr" mövzusunda başlamış, bu günə qədər - "Tənqidçinin məni və tənqidin problemləri" (1979), "Uman yerdən küsərlər. Son beş ilin ədəbi tənqidinə bir nəzər" (1981), "Tənqidimizin metodoloji problemləri" (1983), "Ədəbi tənqid ictimai işdir" (1983), "Tənqidin vətəndaşlığı" (1987), "Tənqid və ədəbiyyatşünaslığımızın yaradıcılıq məsələləri" (1989), "Ədəbi proses - olum, ya ölüm" (1991) və s. məqalələr göstərir ki, bizim ədəbi prosesdə ədəbi tənqidin vəziyyəti ilə bağlı həmişə SOS signalını qaldıran Elçin müəllim olub. Son 50-60 ildə Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixi bu yazılarda əks olunub. Bundan əlavə, Elçinin "Tənqid və mətn", "Sosializm bizə nə verdi", "Tənqid və ədəbiyyatın problemləri", "Klassiklər və müasirlər" kitabları nəşr olunub ki, bu əsərlərdə onun tənqidçilik fəaliyyəti əks olunub". V.Yusifli Azərbaycan ədəbiyyatında iki yazıçını - Mehdi Hüseyn və Elçini sırf peşəkar tənqidçi kimi səciyyələndirdiyini bildirir. "Müasir tənqid və ədəbi proses" məruzəsinə gəlincə, tənqidçi bildirir ki, üç məqalədən ibarət olan məruzədə son illərin ədəbi məhsulları, ədəbi prosesdə baş verən meyillər öz əksini tapıb. Belə ki, bugünkü ədəbiyyatla sovet dövrü ədəbiyyatı arasında müəyyən fərqlər, müqayisələr aparılıb: "Təbii ki, Elçin müəllimin məruzəsində müasir tənqidçilər haqqında da söhbət gəldi. Məqalələr "525-ci qəzet" və "Ədəbiyyat" qəzetlərində çap olunan sonra müasir tənqidçilərin fəaliyyəti də öz əksini tapacaq. Məruzədə müasir tənqidin problemlərinə də toxunuldu. Elçin hər şeydən öncə "Tənqidçi kimdir?", "Tənqid nədir?" məsələlərini qarşıya qoydu. Bunlar ənənəvi suallardır, ancaq məruzə zamanı öz izahını tapdı. Eyni zamanda, tənqidçinin kimliyi, mənliliyi, şəxsiyyəti, onun ədəbi prosesdə oynadığı rol göstərdi ki, müəyyən hallarda ədəbi tənqid zəifləyib. Məruzənin əsas bir xətti də bu idi ki, Elçin müəllim tənqidin bəzi hallarda geri qaldığını, zəiflədiyini, ədəbi proseslə ayaqlaşmadığını sırf konkret faktlarla sübut etdi".

MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNİN ƏDƏBİ PROSESİNİN TƏCRÜBƏSİ

Tənqidçi Tehran Alışanoğlunun fikrincə, Xalq yazıçısı Elçinin məruzəsi, onun yarım əsrdən çox ədəbi prosesin bilicisi olması baxımından böyük maraq doğurdu: "Məruzəçi müasir ədəbi prosesimizin çoxlu problemlərinə toxundu. Problemlər özü də maraq doğururdu. Biz tənqidçilər Elçin müəllimə ona görə minnətdarıq ki, o, zaman-zaman bu

problemləri qaldırır. Ancaq vurğulanan məsələlərlə yanaşı, məruzədə daha çox ümumi-nəzəri tənqiddə aid nəzəri məqamlar yer almışdı. Mən məruzədə müstəqillik illərinin ədəbi prosesinin təcrübəsinə görmək istədim. Bəlkə bu məsələlər mətbuatda yer alandan sonra onları da görərik. Hər halda müstəqillik illərinin ədəbi təcrübəsinin də məruzədə ümumiləşməsinə istərdim". Tənqidçinin sözlərinə görə, AMEA Ədəbiyyat İnstitutunun iki cildəndən ibarət "Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı" adlı iri həcmli monoqrafiyası dərc olunub: "Müstəqillik illərinin təcrübəsi o əsərdə bir qədər ümumiləşib. Həmin ümumiləşmədə müstəqillik dövrü ədəbi prosesinin xarakteri, səciyyəsi, tipologiyası məsələlərinə toxunulub.

MDB ölkələri ədəbi-bədii fikri ilə müqayisədə təhlil predmetinə çevirdi. Elçin müəllimin baxış bucağı geniş idi. O, müasir Azərbaycan ədəbi prosesində olan, bəzən heç kimin diqqətini çəkməyən ən xırda faktları belə nəzərdən qaçırmadığını sübut etdi. Məqalə nəzəri cəhətdən dolğun idi, məntiqi cəhətdən əsaslandırılmışdı, elmi arqumentlərə söykənirdi. Məqalədə ən diqqətçəkən məqamlardan biri obyektivlik idi. Hər hansı bir faktı birmənalı surətdə inkar və ya təsdiq etmək, tərif və ya tənqid etmək deyil, daha çox hərtərəfli surətdə analiz etmək mövqeyindən yanaşırdı". Tənqidçi bildirir ki, Xalq yazıçısı öz məruzəsində ədəbi tənqidçinin istedadı və fəhmi, bədii əsərin forma və məzmununun bir-birinə münasibəti, müasir poezi-

rilir. Bundan başqa Elçin müəllim sovet dövrü ədəbiyyatına münasibətdə tənqidimizin məqamlarına diqqət yetirib onlara hərtərəfli yanaşma nümayiş etdirdi: "Onların ədəbiyyat tariximizdə gördüyü işləri qiymətləndirmək lazımdır. Onların fəaliyyəti üzərindən birmənalı surətdə xətt çəkmək olmaz. Bəzən isə bu meyillər müşahidə olunur". Elçin müəllim poeziyamızda kədər məsələsinə toxundu. Sovet dövründə bu, qadağan olunmuşdu. Şair və yazıçıdan işıqlı, xoşbəxt həyatı təbliğ etməyi tələb edirdilər. Elçin müəllim bildirdi ki, qədim ədəbiyyatımızdan, folklorumuzdan, divan ədəbiyyatımızdan gələn kədər mövzusu verilən azadlıq şəraitində yenidən dirçələcək və bu ədəbiyyatda özəl bir xətt olaraq inkişaf edəcək. Bu,

Ədəbi tənqiddə tutulmuş güzgü

Elçinin "Müasir ədəbi tənqid və ədəbi proses" məruzəsi ədəbi prosesimizə müsbət təsir göstərəcək

Ancaq məruzədə mən bu məqamları görmədim. Müstəqillik illərində ayrıca "Tənqid" jurnalı çap olunub. Elçin müəllim həmişə məqalələrində bunu vurğulayıb. Ancaq məruzədə o jurnalın adını eşitmədim. Bu kimi bir sıra faktlar var ki, o məruzədə eşitmək istərdik. Vurğulandı ki, bu məruzə ilkin olaraq ədəbi prosesin problemlərinə diqqət cəlb etmək üçündür. Sözsüz ki, bu məruzə məqalələr şəklində çıxandan sonra polemika doğuracaq və daha geniş əks-səda verəcək".

ƏDƏBİ TƏNQİDDƏ DƏ PROBLEMLƏR VAR

Tənqidçi Əsəd Cahangir bildirir ki, hələ 60-cı illərdə Xalq yazıçısı Elçin ədəbi tənqid mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edib. Həmçinin o illərdə yazıçının bir sıra məqalələri ümumittifaq miqyasında mükafatlara layiq görülərək əks-səda doğurub: "Elçin həmişə ədəbi prosesi izləyib və vaxtaşırı olaraq proseslə bağlı sosial məqalələrlə çıxış edib. Elçin müəllimin istər klassika, istər müasirləri haqqında ədəbi tənqidi məqalələrdən və es-selərdən ibarət kitabları nəşr olunub. Yazıçılar Birliyindəki "Müasir ədəbi tənqid və ədəbi proses" mövzusunda məruzəsi də indiyə qədər olan fəaliyyətinin qanunauyğun davamı idi. Məruzədə Elçin müəllim bir çox cəhətdən iştirakçıların diqqətini çəkdi. İlk növbədə o, Azərbaycan ədəbiyyatına lokal yanaşmadı. Onu müasir dünya ədəbi-bədii nəzəri fikri, xüsusilə də keçmiş

yamızda kədər mövzusu, sosrealist ədəbiyyatın sovet dövrü ədəbiyyatına münasibəti və s. kimi fundamental məsələlərə toxunub: "Yazıçı konkret tənqidçilərin adlarını qeyd etməyə, onlardan sitatlar çəkə-çəkə öz fikrini əsaslandırdı. Adıçəkilən tənqidçilər içərisində yaşlı ədəbi nəslin, orta nəslin və gənc nəslin də nümayəndələri vardı. Belə ki, yaş və ictimai status kateqoriyası baxımından ədəbi tənqidlə məşğul olan bütün şəxslərin adı məruzədə yer almışdı. Hamıya da münasibət çox obyektiv surətdə ifadə olunmuşdu. Elçin müəllimin məruzəsinin ən böyük əhəmiyyəti ondan ibarət idi ki, məruzəni dinləyənlər başa düşdülər ki, onların fəaliyyətini çox diqqətlə izləyən, araşdıran və qiymətləndirməyi bacaran bir ədəbiyyat bilicisi var. Təbii ki, bu, tənqidçilərimizin məsuliyyətini bir az da artırdı. Bir sıra məsələlərə daha obyektiv və daha düzgün yanaşması üçün onlara nəzəri istiqamət verdi. Bir sıra tənqidçilərimizi, o cümlədən şair və yazıçılarımızı da daha məsuliyyətli olmağa çağırırdı. Bu baxımdan hesab edirəm ki, bütün polemik məqamları ilə bir yerdə Elçinin "Müasir ədəbi tənqid və ədəbi proses" məruzəsi ədəbi prosesimizə müsbət təsir göstərəcək". Ə.Cahangir bildirdi ki, məruzədə tənqiddə araşdırma istedadının olması xüsusiyyəti yüksək qiymətləndirilib. Belə ki, tənqiddə analitik istedad daha çətin və nadir təsadüf olunan haldır: "Tənqiddə obyektivlik olmalı, məsələyə hərtərəfli yanaşmalıdır. Bəzən tənqiddə subyektiv məqamlara yol ve-

bəşəri kədərdir. Bu sahədə də bir sıra şairlərin və yazıçıların yaradıcılığına toxundu". Ə.Cahangir bütün sahələrdə olduğu kimi, ədəbiyyatda, o cümlədən ədəbi tənqid sahəsində də problemlərin olduğunu istisna etmədi: "Elçin müəllim də bu problemlərə toxundu. Ancaq o qədər ustalıqla, təcrübə, ədalət və obyektivliklə öz fikirlərini bildirdi ki, hətta, onun tənqid etdiyi şəxslər müəyyən məqamlarda belə narazı qalmadılar. O cümlədən, Elçin müəllim mənimlə də bağlı bir neçə məqamı qeyd etdi. Elçin müəllimin mənim yazdıqlarımı oxuması, müsahibələrimə, məruzələrimə, məqalələrimə münasibəti mənim üçün

çox xoş idi. Mən özüm üçün müəyyən məqamlarda nəticələr çıxartdım. Gələcək fəaliyyətimdə yəqin ki, həmin qeydləri nəzərə alacağam".

Təranə Məhərrəmovaya